

EEN UITGESPROKEN ECHOBOS IN MUIDERBERG

door: Kees van Dam, SB4 Specialisten in Groen Erfgoed (k.vandam@sb4.nl)

Het moet zeker meer dan 280 jaar geleden zijn dat de fameuze ‘echo’ werd ontdekt in Muiderberg. Het betreft een geluidseffect bij een eeuwenoude halfronde muur zomaar middenin een verlaten parkbos. De woorden die gesproken worden op de ene plek, lijken enkele meters verderop als geluid uit de grond te komen. Lang werd betwijfeld wat er eerder was: de echo of de muur.¹ Een fenomeen waar men al vroeg niet over uitgesproken raakte...

In de achttiende eeuw was Muiderberg een populaire vestigingsplaats van welgestelde Amsterdammers, aangezien het vanuit die stad de eerste hogere zandgrond vormde die goed over water bereikbaar was.² Weinig herinnert nog aan de buitenplaatsen die zij stichtten, maar het Echobos, dat voorheen de buitenplaats Rustrijk betrof, is nog in grondvorm aanwezig. Het restant van de buitenplaats met ‘echo’ werd in negentiende-eeuwse publicaties geroemd en het ‘Echobos’ maakte als toeristische bestemming opwachting in deze badplaats. Dit boeiende doch onbekende buiten wordt hieronder nader geduid op basis van recent en niet eerder gepubliceerd onderzoek.³

¹ J.F. Martinet (J.F. Martinet, *Katechismus der Natuur* deel 4, Amsterdam 1779 (1e druk), p. 374-376 / 1789 (5e druk), p. 378-381) spreekt over een echo die een gevolg is van de vorm van de muur, doch reeds voorkomt in het treurspel over *Gerard van Velsen* uit 1613 als ‘t versteurt ghebeent van desen circkel rondt’ en de tovenaars Timon die via een echo antwoordt (P.C. Hooft, *Geeraerd van Velsen*, Amsterdam 1613). De echo wordt als natuurkundig fenomeen onderzocht en bevestigd door J. Buys (J. Buys, P.W. Linden van Dijk, *Beschrijving en Verklaring van de Echo te Muiderberg*, in: *Natuurkundige verhandelingen van de Maatschappij der Wetenschappen te Haarlem*, Amsterdam 6 (1812), p. 127-153). W.M. Logeman (W.M. Logeman, *De Echo op de hofstede “Rustrijk” te Muiderberg; beschreven en verklaard*, Amsterdam 1882) spreekt echter van ‘haar tooverstem weerklinkt [...]’ (p. 5), ‘ten duidelijkste klinkt zij u te gemoet uit den grond [...]’ (p. 10), om uiteindelijk met de zelfde natuurkundige verklaring als Buys te eindigen. J.D.C. van Dokkum (J.D.C. van Dokkum, *De Geschiedenis van een beroemde echo (Muiderberg)*, *De Bouwwereld* XIX (1920), p. 28-30) haalt de discrepantie aan tussen de vermelding van een Echo te Muiderberg door P.C. Hooft en het dan (in 1613) nog niet bestaan van de tuinen van Rustrijk. De *Muider Post* van 1 juli 1982 (*Muider Post*, Wonderbaarlijke echo lokte duizenden naar Muiderberg, 1 juli 1982) vermeldt: ‘Om het effect van deze wonderbaarlijke echo te versterken, liet de eigenaar een halfronde rieten omheining aanbrengen, die later werd vervangen door een stenen muur. Vervolgens stelde hij zijn landgoed voor het publiek open en al gauw kwamen bezoekers [...]’, ‘Eén van de mensen die een poging hebben gedaan om het geheim te ontsluiten was een boer uit de omgeving, de heer Beuker, die daartoe jarenlang met een wichelroede door het bos heeft gedood. “Er stonden eens, zo wil een van de vele legenden, landhuizen als kastelen, met onderaardse gewelven [...]”. Vertellen die spookachtige gangen, die nog niemand ooit zag, de echo door? [...]’”. Beheerder van het terrein Piet de Raadt (P. de Raadt, *De Echo te Muiderberg*, Muiderberg, 1986) is op basis van experimenten tot de conclusie gekomen ‘dat de echo niet ontstond door weerskaatsing van de muur, maar dat het geluid uit de grond kwam. [...] Onder de grond bevinden zich verschillende watergangen die elkaar kruisen in het hart van het ronde perkje op een diepte van 31, 54 en 78 meter. Bovendien bevindt zich op 40 meter diepte, ook onder het perkje een smalle loodrechte ruimte, eeuwen geleden ontstaan door een kleine aardverschuiving. Deze factoren, met de opwaartse stralingen uit de grond, veroorzaken de echo’. Deze veronderstellingen leven voort op internet: Oneindig Noord-Holland, <http://onh.nl/nl-NL/verhaal/2003/het-mysterie-van-het-echobosbosbos>, geraadpleegd 18 augustus 2015.

² Tot de zeventiende- en achttiende-eeuwse eigenaren van Muiderbergse buitenplaatsen behoorden (op basis van: Klaes Sierksma en J.W. Groesbeek, *Muiderberg: voorpost van het Gooi, uitgave van Comité Oud-Muiderberg*, Muiderberg 1976): Jan Casper Hartsinck en Hendrick Hooft, Jan Six en Barend Gerbrandt Homoet. Onder de eigenaren bevonden zich ook notabelen (bijvoorbeeld een schout of schepen) uit Muiden en Muiderberg.

³ SB4, *Cultuurhistorische verkenning Echobos te Muiderberg*, Wageningen 2014. Onderzoek in opdracht van de gemeente Muiden.

1. Gravure door J. Versteegen en N. van der Meer, ca.1789. In: Martinet, 1789 (in de 1^e druk uit 1779 is deze gravure nog niet aanwezig).

Bijschrift: 'Wanneer de Hovenier twee Heeren, gelijk hier, op 53 voeten afstands, van het middenpunt des Muurs plaatst, en dan spreekt, schijnt de Echo uit den grond op te komen, zeer juist alle woorden nabaauwende'. Tegen de muur zouden wijnstokken en een abrikozenboom zijn geplant.

(Bron: Gelders Archief, toeg.nr. 1551, inv.nr. 2407).

De zoektocht

Doordat Rustrijk al in 1815 grotendeels ontmanteld was, is de beschikbare informatie over de terreininrichting van de buitenplaats minimaal.⁴ Zelfs over de locatie van de bebouwing was onzekerheid.⁵ Hierdoor berustte het onderzoek voornamelijk op geschreven bronnen.

Belangwekkend werk werd verricht door Klaes Sierksma in de jaren zeventig en tachtig van de twintigste eeuw. Op basis van studie van archiefstukken gaf hij een goed overzicht van voornamelijk de eigendomsgeschiedenis.⁶ Doordat de gemeente het terrein in 1932 in bezit

⁴ De bevestiging van de sloop van de buitenplaats volgt uit de verkoop voor afbraak (Stads- en streekarchief voor Naarden, Bussum, Muiden en Huizen, Naarden (hierna: SSAN), toegangsnummer 019.03 *Archief van Gemeentebestuur van Muiden*, inventarisnummer 820: aktes bij notaris J. van Zon te Muiden 15 mei 1815 en 7 oktober 1815, waarin de voorwaarden van verkoop en afscheiding van de echo worden behandeld. Ook de 'Vrijwillige verkooping, op 7 oktober 1815, te Muiderberg, op de buitenplaats Rustrijk, van eene groote partij zware eike-, beuke-, ipe-, linde-, sparre-, populiere- en kastanje-boomen, staande op voorgenoemde buitenplaats [...]' (*Opregte Haarlemsche Courant*, 3-10-1815) wijst erop dat de afbraak kort na 1815 daadwerkelijk heeft plaatsgevonden.

⁵ Enkel op de kaart die P.A. Ketelaar omstreeks 1769-1776 vervaardigde (Nationaal Archief, 's-Gravenhage (hierna: NA), toeg.nr. 4.OSK, *Oorlog/Situatie Kaarten*, inv.nr. H50-H50.10, 'Topografische Kaart [...] begrepen tussen de rivier de Lek bij Schoonhoven en Nieuwpoort en de Zuiderzee', P.A. Ketelaar, ca. 1769-1776) zijn het rechthoekige hoofdhuis aan de Meent, een rechthoekig bijgebouw ten zuiden hiervan (tuinmanswoning), een rond bijgebouw aan de westrand tegen de dijk (koepel), twee wielen binnen de aanleg en de contour van de parkaanleg van de buitenplaats globaal weergegeven. De kaart is echter niet nauwkeurig en betrouwbaar genoeg om de toenmalige locatie van gebouwen exact aan te geven. Enkel de tuinmanswoning staat als vierkant bouwwerk op het kadastrale minuutplan van 1832 (Noord-Holland, gemeente Muiden, sectie C, blad 2; <http://www.watwaswaar.nl>, geraadpleegd 2015).

⁶ Klaes Sierksma en J.W. Groesbeek, *Muiderberg: voorpost van het Gooi*, uitgave van Comité Oud-Muiderberg, Muiderberg 1976, p. 59-107; Klaes Sierksma, Muiderberg. Echobos, Rustrijk, De echo, *Tussen Vecht en Eem*, Tijdschrift van de Stichting

kreeg, zijn de veiling- en verkoopakten uit de periode tussen 1701 en 1838 in het streekarchief te Naarden aanwezig.⁷ Daarnaast bezit het archief de correspondentie rondom de verkoop aan de gemeente (notulen raadsvergaderingen) en ook de krantenartikelen en aantekeningen die Sierksma verzamelde. Andere waardevolle bronnen zijn een hofdicht uit 1746 en de gebiedsbeschrijvingen van Van Ollefen en van Van der Aa.⁸ Omdat het onbekende fenomeen aandacht trok, werd de ‘wonderbaarlijke echo van Muiderberg’ in diverse natuurkundige verhandelingen en toeristische gidsen beschreven.⁹ Ten slotte leverden de gedigitaliseerde kranten van de Koninklijke Bibliotheek een groot aantal interessante verkoopadvertenties en reisverslagen op.

‘Wondren wedergalm in het weelig groen’

Vermoedelijk startte de ontwikkeling van Rustrijk tot buitenplaats met de aankoop van een huis te Muiderberg in 1665 door een telg uit de notabele familie Six, Jan of Johan genoemd.¹⁰ Hoogstwaarschijnlijk was dit Jan Six (1618-1700), wiens familie rijk was geworden in de laken- en zijdeververij en die zich toelegde op de schone kunsten. Tussen 1672 en 1679 schreef hij het gedicht ‘Muiderberg’ dat hij opdroeg aan Hendrick Hooft.¹¹ Na het overlijden van Six wordt Rustrijk verkocht aan Hendrik Huijgens.¹² Deze is in 1703 betrokken bij het besluit van de gezamenlijke ‘heren’ van Muiderberg dat de centraal gelegen Meent (dorpsbrink), waar zij omheen wonen, verfraaid dient te worden door aanplant van een groot aantal bomen. Zo ontstond een aantrekkelijk en voor publiek toegankelijk plantsoen in het hart van het dorp, waarbij de ‘heren’ ervoor waakten dat het in goede conditie bleef.¹³ Huijgens had zijn aandeel hierin bestendigd door de aanleg van een laan, die gericht was op zijn huis.¹⁴ Over de toenmalige terreininrichting van de buitenplaats is verder weinig bekend.

Omstreeks 1729 kreeg Barend Gerbrand Homoet (1695-1768) Rustrijk in handen.¹⁵ Homoet was zijdefabrikant te Amsterdam en ‘bewindhebber wegens Groningen in de Oost-Indische Maatschappij ter Kamer Zeeland’.¹⁶ Zijn inspanningen om de buitenplaats te verfraaien

Tussen Vecht & Eem en van de Vereniging van Vrienden van het Gooi, 6 (1988) nr. 3, p. 177-179; Klaes Sierksma, Een natuurhistorische kijk op het ‘Echobos’ bij de Muider berg, *Tussen Vecht en Eem, Tijdschrift van de Stichting Tussen Vecht & Eem en van de Vereniging van Vrienden van het Gooi*, 7 (1989) nr. 1, p. 22-24; SSAN, toegangsnummer 086, *Collectie Sierksma (Muiderberg)*.

⁷ SSAN, toegangsnummer 019.03 *Archief van Gemeentebestuur van Muiden*, inventarisnummers 640, 819, 820, 821 en 862.

⁸ Lieve van Ollefen, *De Nederlandsche Stad- en Dorpsbeschrijver, III deel*, Amsterdam 1795; A.J. van der Aa, *Aardrijkskundig woordenboek der Nederlanden, 9e deel*, Gorinchem 1846.

⁹ Jan de Marre, *Hof en mengeldichten*, Amsterdam 1746, p. 30-45; J.F. Martinet, *Katechismus der Natuur* deel 4, Amsterdam 1779 (1e druk), p. 374-376 / 1789 (5e druk), p. 378-381; M. van Marum, Proefneming omtrent de Echo te Muiderberg, in: *Natuurkundige verhandelingen van de Maatschappij der Wetenschappen te Haarlem*, Amsterdam 6 (1812), p. 154-158; J. Buys, P.W. Linden van Dijk, Beschrijving en Verklaring van de Echo te Muiderberg, in: *Natuurkundige verhandelingen van de Maatschappij der Wetenschappen te Haarlem*, Amsterdam 6 (1812), p. 127-153; W.M. Logeman, *De Echo op de hofstede “Rustrijk” te Muiderberg; beschreven en verklaard*, Amsterdam 1882; J.D.C. van Dokkum, *De Geschiedenis van een beroemde echo (Muiderberg)*, *De Bouwwereld* XIX (1920), p. 28-30.

¹⁰ Sierksma, 1976, pag. 59; oorspronkelijke bron onbekend.

¹¹ Jan Six, *Medea*, Amsterdam 1679 (2^e druk).

¹² Sierksma, 1976, pag. 59-61; SSAN, toeg.nr. 019.03, inv.nr. 520: oorkonde getekend door Schout en Schepenen 10 december 1701.

¹³ Sierksma, 1976, pag. 86-97.

¹⁴ Sierksma, 1976; Y.M. Donkersloot - de Vrij en H.C. Pouls, *Rondom de Muider Berg: grensgebied van polders, Zuiderzee en heuvelrug: op oude kaarten uit de 16e tot en met de 19de eeuw*, Alphen aan den Rijn 1983; *Grond Tekening van een Stick met Hout beplant, de Muijderberger Gemeende genaamt, met zijne Gemeene Wegen, en Laanen*, door Christiaan Gebhart, 20-6-1735.

¹⁵ Een akte van deze verkoop ontbreekt; wel is een akte van de verkoop van de kerkbank bewaard: SSAN, toeg.nr. 019.03, inv.nr. 819, *Eigendoms- en andere papieren inzake grond en landerijen te Muiderberg Correspondentie (meest kopieën) en aantekeningen inzake het eigendom van de kerkbanken in de kerk te Muiderberg [...] 1780-1853: akte bij notaris Isaac Costerus te Amsterdam 30 maart 1729, overdracht van Hendrik Huygens aan B.G. Homoet*.

¹⁶ S.D. Post, *Machtsmisbruik in Middelburg, Een onderzoek naar de achtergrond van Smijtegelts aversie tegen de Coccejaanse predikanten*, in: *Documentatieblad Nadere Reformatie*, 15 (1991) 1, p. 32-43; R. van Beuning van Helsdingen, Aantekeningen betreffende het geslacht Homoet, in: A.A. Vorsterman van Oyen en G.J. Honig, *Algemeen*

werden vol lof bezongen in het hofdicht door Jan de Marre (1696-1763) uit 1746, waarin de naam van de buitenplaats voor het eerst nadrukkelijk wordt genoemd. Hierin vermeldde deze sierlijke bloemen, lanen en loofgangen ('aangename dreven [...] beschaduwde door bosschaadje; of rust, daar het lusthuis rijst aan 't voorhoofd der plantaadje, en d'ontrek siert van 't groen belommerd rond [...] van 't verkwikkend loof veel schaduwrijke boogen [...] door bloemen, in wier kleur 't gezicht kan spelemeien [...] in Rustrijks moestuin door elk kruidje word geleent'), tot visrijke vijvers omgevormde doorbraakkolken ('wij wandlen naar de waterkommen, van wier geboorte ons land te deerlijk heeft gewaagt, toen 't zeenat boven 't peil geklommen, wierd door den dijk gejaagt, en vormde, met den ramp der volken, dees vademdiepe kolken'), de uiterst opmerkelijke en bewonderingswaardige echo ('een wondren wedergalm [...] in het weelig groen [...] voor onze voeten, uit den grond, naar de ooren rijst') en een hooggelegen koepel die uitkijkt op het landschap en de Zuiderzee ('Wat is dit! wie voert mij in dit hooggesticht Priëel? [...] 'k Zie bosch, en veld, en zee, en klingen!').¹⁷

Samen met andere omschrijvingen en schetsen ontstaat zo een beeld van de tuinaanleg met enerzijds het huis aan de Meent en aan het andere uiteinde de koepel.¹⁸ De tuin tussen huis en koepel zal ongeveer 275 meter diep en 85 meter breed zijn geweest en werd aan weerszijden begrensd door rechte lanen. De 'echomuur' vormde ongeveer halverwege een exedra-vormige afsluiting van het eerste tuindeel, waarin ook de ovale 'vissenkom' lag. In de strook ten zuidwesten van deze aanleg bevonden zich de tuinmanswoning met de moestuin en boomgaard. Ten zuiden hiervan lag de grote buitenplaats Hofrust, (vanaf 1766) in eigendom bij de familie Crommelin.¹⁹

Aan deze hollands-classicistische opzet van Rustrijks tuin zal weinig zijn gewijzigd onder de daarop volgende eigenaren.²⁰ Toen in 1780 de Hoogduitse Joodse Natie Rustrijk op een veiling aankocht als uitbreidingslocatie voor de nabij gelegen begraafplaats, werd dit omschreven als 'Een kapitaale en extra welgesitueerde Hofstede, genaamt Rust-ryk, met deszelfs Heeren Huizinge, Tuinmans Wooninge, Koetshuis en Stallinge voor 8 paarden, plaisante Coupel, als ook een ongemeene Echo, wiens weerga hier te Lande niet is bekend [...]'.²¹ De 'tuyncieraden, tuinbanken, beelden zo met als zonder pedestallen, tuin & tuinmansgereedschappen [...] werden daarbij afzonderlijk verkocht'.²²

Nederlandsch Familieblad 5 (1888), p. 53-54; Johan E. Elias, *De vroedschap van Amsterdam 1578-1795*, Amsterdam, 1963, p. 646-647.

¹⁷ De Marre, 1746.

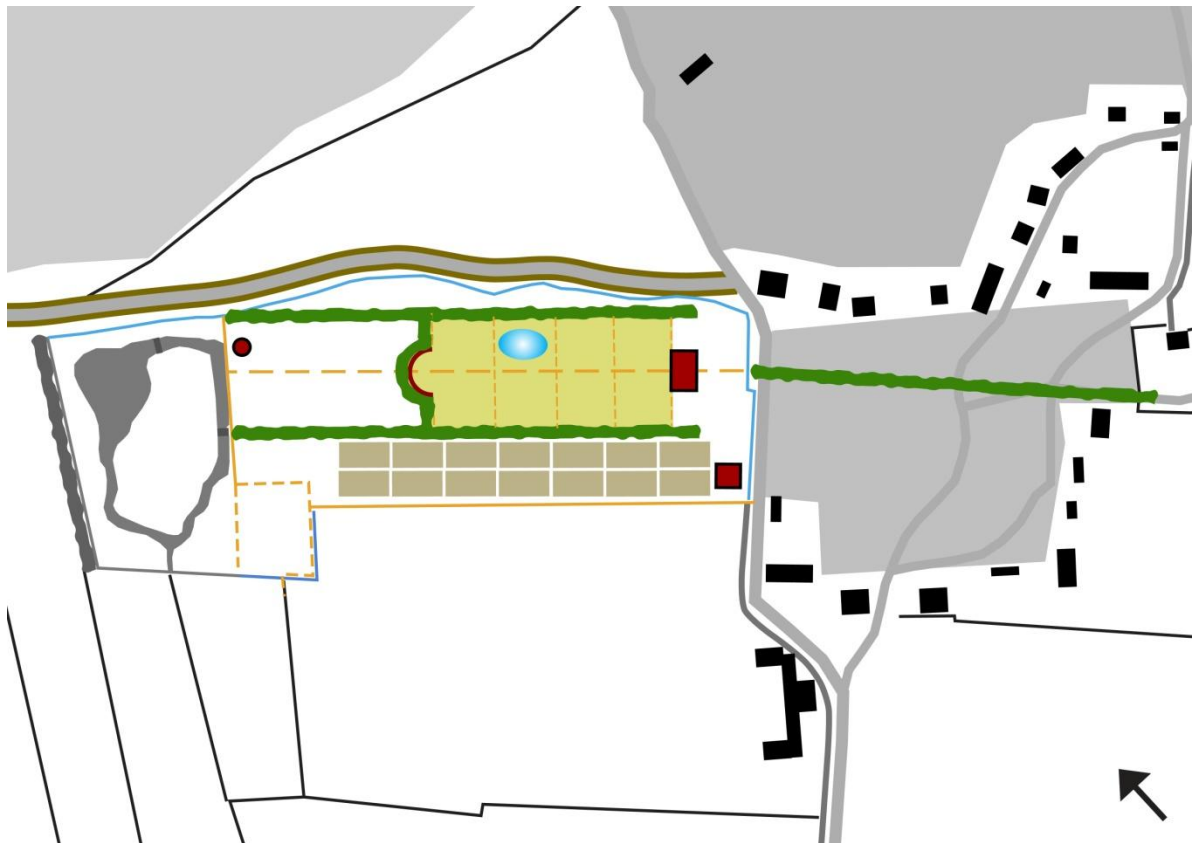
¹⁸ Deze posities komen overeen met de globale kaart van P.A. Ketelaar NA, toeg.nr. 4.OSK, inv.nr. H50-H50.10.

¹⁹ Sierksma, 1976, p. 68-73.

²⁰ Omschrijvingen van het eigendom bij verkoop in 1768 door weduwe van Homoet, Anna Horneman, aan Johanna Catharina Tilij [Tellij], weduwe van Jonas de Voogd Lesjeer [Leijer] (SSAN, toeg.nr. 019.03, inv.nr. 520: aktes 8 en 29 oktober 1768 bij Schout en Schepenen te Muiderberg) en verkoop in 1780 na overlijden J.C. Tilij aan Hoogduitse Joodse Natie (SSAN, toeg.nr. 019.03, inv.nr. 520: aktes 2 en 5 juni 1780 bij notaris Hermanus de Wolff jr. te Amsterdam; *Amsterdamse Courant*, 16 mei 1780; *Oprechte Haerlemsche Courant*, 13 juli 1780) wijzen niet op wijziging of uitbreiding, doch sluiten het ook niet uit.

²¹ *Amsterdamse Courant*, 16 mei 1780.

²² *Oprechte Haerlemsche Courant*, 13 juli 1780.

2. Reconstructietekening van de achttiende-eeuwse formele aanleg van buitenplaats Rustrijk. Het hoofdhuys ligt aan de Meent, met zichtas door een rechte laan over de Meent. Achter het hoofdhuys ligt een door lanen omgeven tuin, beëindigd door een halfronde muur. Wanneer de tuin in acht vakken wordt verdeeld, ligt de ‘vischvijver’ precies binnen één van deze vakken. In de noordwestelijke hoek tegen de dijk staat een tuinkoepel. Langs de gehele zuidwestelijke zijde ligt een moestuin en boomgaard achter de tuinmanswoning. Ter referentie is links de landschappelijke aanleg uit het einde van de achttiende eeuw in grijs en rechts de Meent met omliggende bebouwing weergegeven.

(Bron: SB4, 2014/2015).

De Hoogduitse Joodse Natie zagt af van haar plannen en deed kort na aankoop de buitenplaats weer van de hand.²³ Volgende eigenaar was Balthazar Elias Abbema (1739-1805), die echter in 1787 het land verlaat en vanwege zijn patriottische houding voorlopig niet mag terugkeren.²⁴

Van Ollefen gaf in het in 1795 uitgegeven boekwerk *De Nederlandsche Stad en dorpsbeschrijver, III Deel* de volgende beschrijving van de buitenplaats: ‘Het voornaame logement waartoe de voorgemelde buitenplaats van den Heere Abbema [Rustrijk] gemaakt is, verdient mede eene bijzonderheid genoemd te worden, uit aanmerking van de zonderling grootsche aanleg, (waarvan mogelijk in geheel het Vaderland, geen voorbeeld voorhanden is,) [...] vooral is deeze plaats eene bijzonderheid, wegens de aanmerkenswaardige echo die men aldaar heeft, en welke veele vreemdelingen derwaards lokt [...]’.²⁵

²³ Sierksma, 1976. p. 60.

²⁴ Abbema vertrok in 1787 naar Parijs en in 1795 naar Hamburg voor het bekleden van een diplomatieke functie en bleef daar tot juni 1800 (Elias, 1963, p. 961; P.C. Molhuysen en P.J. Blok, *Nieuw Nederlandsch biografisch woordenboek*, deel 4, Leiden 1918, p. 2-4; A.J. van der Aa, *Biographisch woordenboek der Nederlanden, bevattende levensbeschrijvingen van zoodanige personen, die zich op eenigerlei wijze in ons vaderland hebben vermaard gemaakt, eerste deel*, Haarlem 1852, p. 24-25).

²⁵ Van Ollefen, 1795, p.10 (Muiderberg).

Rustrijk werd daarop geveild en het logement werd door Pieter Anthony Joseph Oosterlinck en zijn echtgenote voortgezet.²⁶ In het weiland achter de tuin lag tegen de dijk een groot wiel en in 1792 deed Oosterlinck het verzoek aan het Hoogheemraadschap om dit wiel binnen de omheining te mogen brengen.²⁷ Dit hield waarschijnlijk verband met de uitbreiding van de tuin met een landschappelijke aanleg, waarbij het wiel onderdeel werd van ‘extra fraaije welaangelegde Engelsche plantsoenen, slingerbosschen’ en ‘Visryke serpenterende Vyvers’.²⁸ De eerstvolgende verkoopadvertentie uit 1799 luidde aldus: ‘Een zeer aanzienlyke welgesitueerde en binnen weinige jaaren veelverbeterde Hofsteede, genaamt Rustryk, met deszelfs Capitaale, hegte, sterke en wel geordonneerde Heere Huizinge, Thuinmans-wooning, ruim koetshuis en stallinge voor 8 paarden, en nieuw gebouwde dito voor 44 paarden, fraaije couplet, hermitage, capitaale yskelder, lootzen en verdere getimmertens; extra fraaije Engelsche plantsoenen en Slinger-bosschen, hakhout en laanen; visrykwater en ongemeen groote Eendekom, uitgestrekte Moes- en Broeithuinen, en extra groote boomgaarde, waar in de beroemde Echo, benevens nog eenige Ackers Buitendyks Hooiland, Viswater, Hakhout etc.’²⁹ Vreemd is wel dat in deze jaren fors in de parkaanleg wordt geïnvesteerd, terwijl het huis als logement wordt gebruikt. Mogelijk was het vooral bedoeld om (bad)gasten aan te trekken. Ook de zeer ruime stalling (voor 44 paarden!) zal met het gebruik als logement samenhangen.

Voorgoed uitgesproken?

Het gebruik als logement (en rumoer in de Franse tijd) had de buitenplaats kennelijk geen goed gedaan, want na enkele jaren eigendom te zijn geweest van twee investeerders, kwam er in 1803 geen nieuwe bewoner, maar werd Robert Daniël Crommelin (1741-1808), die het naastgelegen Hofrust bezat, eigenaar.³⁰ Omdat zijn erfgenamen na de boedelscheiding niet kapitaalkrchtig genoeg waren om beide buitenplaatsen te behouden, werd Rustrijk in 1815 op afbraak verkocht.³¹ De grond werd opgesplitst, waarbij de familie Koch-Crommelin de echomuur en omgeving behield en de rest als grotendeels kaalgeslagen terrein overging naar de buurman aan de andere zijde, Jacob Saportas (1765-1839).³² Familie Koch-Crommelin hechtte grote waarde aan de echo en hield een ruime omtrek in eigendom om schade aan het bijzondere fenomeen te voorkomen.³³

²⁶ Theodorus van Marselis, vermoedelijk behorend tot de schoonfamilie van Abbema, neemt op 3 oktober 1789 de buitenplaats over en koopt deze op 15 mei 1790 aan Pieter Anthony Oosterlinck (Sierksma, 1976, p. 60). Oosterlinck is in 1778 gehuwd met Catharina Helena Weerts (Gemeentearchief Roermond, toegangsnummer 1004, Notarissen van Roermond, inventarisnummer 4.3, akte bij notaris E. Dionisy 24 december 1778).

²⁷ SSAN, toeg.nr 019.03, inv.nr. 820: brief van 6 oktober 1792 van P.A. Oosterlinck aan hoogheemraadschap van de Zeedijk beoosten Muiden en toestemming per omgaande.

²⁸ *Oprechte Haarlemse Courant*, 13 september 1803.

²⁹ *Utrechtsche Courant*, 19 augustus 1799. Het is eveneens mogelijk dat Abbema deze aanleg tussen 1780 en 1787 realiseert, gezien de vermelding van een ‘zonderling grootsche aanleg’ in Van Ollegen (1795) en een verkoopadvertentie voor hout (*Amsterdamse Courant*, 17 oktober 1782).

³⁰ *Utrechtsche Courant*, 19 augustus 1799: beoogde verkoop op 23 september 1799 te Amsterdam bij notaris C.R.S. toe Laer; SSAN, toeg.nr 019.03, inv.nr. 820: verzoek bij Hof (van Justitie) van het voormalige gewest Holland om toestemming tot verkoop door weduwe Catherina Helena Weerts op 24 oktober 1799; *Oprechte Haarlemse courant*, 1 april 1800: nieuwe veiling op 28 april 1800 te Amsterdam bij notaris C.R.S. toe Laer. Kopers zouden Carel Loth en Francois Hoyer zijn (Sierksma, 1976, p. 60); *Oprechte Haarlemse courant*, 13 september 1803: verkoop op 3 oktober 1803 te Amsterdam bij notarissen Huntum en Karsseboom. Koper is R.D. Crommelin (SSAN, toeg.nr. 019.03, inv.nr. 820: overdrachtsakte bij Schout en Schepenen op 29 oktober 1803).

³¹ Zie noot 4. Voor de afbraak tekenden Bernardus Hendrikus van Essen, Jan Kitselaar, Pieter Wusman en Gerrit Aartze Ruijter (SSAN, toeg.nr. 019.03, inv.nr. 820, akte 15 mei 1815 bij notaris J. van Zon jr. te Muiden; Sierksma, 1976, p. 62; Sierksma, 1988).

³² *Tijdschrift Amstelodamum* 11 (1924) nr. 3, p. 23; 11 (1924), nr. 5, p. 38; 54 (1967), nr. 2, p. 25; Parlement & Politiek, http://www.parlement.com/id/vg09llwfke33/j_saportas, geraadpleegd 19 augustus 2015.

³³ SSAN, toeg.nr. 019.03, inv.nr. 820: aktes bij notaris J. van Zon te Muiden 15 mei 1815 en 7 oktober 1815. In de aktes wordt de omgeving van de echo afgezonderd en buiten de verkoop (en sloop) gehouden, waarbij een ruime contour rond de echo werd afgebakend, aannemende dat men daarmee het doel had de werking van de echo niet te schaden.

Saportas, schout en later burgemeester van Muiden, was eigenaar van de buitenplaats Berghuizen en nam het terrein van Rustrijk in gebruik als mondain ingerichte overplaats.³⁴ Toen in 1830 de buitenplaats van Saportas werd geveild, bestond het perceel met nummer één uit: ‘Overplaats, voorheen genaamd Rustrijk, waarop zich geplaatst vindt de Tuinmans-Woning met annex Wagenhuis en welingerigte Oranjerie, wijders uitgebreide Moes- en Broeituinen, waarin verschillende Druiven-, Perziken-, Ananassen-en andere Broeikasten, alsmede de benodigde vaste Kribben voor Groenten en Vruchten, kapitale Boomgaarden en heerlijke Plantsoenen, Wandelingen doorsneden met Waterleidingen, hoog en zwaar opgaand Geboomte [...]’.³⁵

Dirk Hoogbruin (ged. 1778), woonachtig op Wolfsbergen te ‘s-Graveland, was de hoogstbiedende.³⁶ Na een kortstondig eigendom van Lodewijk Anton Portman (1804-1853) kwam het terrein wederom in handen van Hoogbruin.³⁷ Bij die overdracht werd het terrein beschreven onder perceel nummer twee: ‘De bij uitstek welgelegene Overplaats, genaamd Rustrijk, mede aldaar, met derzelve hechte sterke Tuinmans-Woning, Wagenhuis, Oranjerie, uitgebreide Moes- en Broeituinen, met Kasten, Kribben; voorts Boomgaarden en Plantsoenen, Wei-, Hooi- en Teellanden [...]’.³⁸

Hoogbruin liet omstreeks 1834 ook de tuinmanswoning en resterende bebouwing afbreken, zodat niets anders resteerde dan ‘een Perceel extra weltoegemaakt weiland, van ouds genaamd de Plaats Rustrijk’, aldus de veilingadvertentie uit 1837.³⁹ Dit was slechts ten dele waar, want centraal op het terrein bevond zich nog een enclave met de ‘echomuur’, die nog in handen was van familie Koch-Crommelin, en waren aan de oostzijde de dan circa twintig jaar oude slingerlanen, die Saportas had laten aanplanten, en aan de westzijde de ‘serpentinevijver’ nog aanwezig.⁴⁰

Familie Koch-Crommelin kocht in 1837 het terrein van buurman Hoogbruin, waarmee de opsplitsing met de ‘echo’ ongedaan werd gemaakt.⁴¹ Hoewel de buitenplaats Hofrust in 1859 werd gesloopt en werd toegevoegd aan de joodse begraafplaats, en ook buitenplaats Berghuizen in 1851 onder de slopershamer verdween, behield de familie het terrein van Rustrijk tot 1934.⁴²

³⁴ De Veldminuut van de Topografisch Militaire Kaart van 1849, die voor het eerst een meer nauwkeurig beeld geeft van de buitenplaats, laat de landschappelijke lanenstructuren in het oostelijke deel van het terrein zien.

³⁵ *Opregte Haarlemsche Courant*, 19 juni 1830.

³⁶ SSAN, toeg.nr. 019.03, inv.nr. 820: akte 3 augustus 1830 bij notaris J. van Zon jr. te Muiden.

³⁷ SSAN, toeg.nr. 019.03, inv.nr. 820: akte 29 juni 1833 bij notaris J. van Zon jr. te Muiden; *Opregte Haarlemsche Courant*, 8 maart 1834; SSAN 019.03, inv.nr. 820: veulingsakte 15 maart 1834 bij notaris Barend Blomman Johanneszoon te Amsterdam en Johannes van Zon jr. te Muiden.

³⁸ *Opregte Haarlemsche Courant*, 8 maart 1834.

³⁹ *Opregte Haarlemsche Courant*, 26 augustus 1837.

⁴⁰ Zie noten 33 en 34. Bij de akte van 7 oktober 1815 is een schets toegevoegd van de af te scheiden omgeving van de echo, welke in bezit bleef bij Susanna Maria Crommelin (1780-1820, zie: Rijksmuseum, <https://www.rijksmuseum.nl/nl/collectie/SK-A-4028>, geraadpleegd op 19 augustus 2015) en haar echtgenoot Egbertus Johannes Koch (1782-1854). Voor familie Crommelin, zie: Stadsarchief Amsterdam, toegangsnummer 30153, *Archief van de familie Crommelin*.

⁴¹ SSAN, toeg.nr. 019.03, inv.nr. 820: akte 2 september 1837 bij notaris J. van Zon jr. te Muiden; SSAN, toeg.nr. 139, *Archieven van notarissen te Muiden en Muiderberg 1743-1846*, inventarisnummer 77, *Akten gepasseerd voor notaris Johannes van Zon jr. 1809-1839*: akte 2472, 2 september 1837.

⁴² Sierksma, 1976; SSAN 019.03, inv.nr. 821, *Eigendoms- en andere papieren inzake grond en landerijen te Muiderberg, Rustrijk 1846-1921*: briefwisseling tussen familieleden over Rustrijk; SSAN 019.03, inv.nr. 640, *Overeenkomsten inzake de verwerving, vervreemding, verhuur en verpachting van, het vestigen van rechten door derden op gemeentelijke eigendommen en het aangaan van geldleningen door de gemeente, Correspondentie inzake de aankoop van Rustrijk en het Echobos 1931-1933*; SSAN 019.03, inv.nr. 47, *Notulen van de vergaderingen van de burgemeester en wethouders van de gemeente Muiden, 1851-1938*: 21 juli 1931 tot en met 22 maart 1932 (Sierksma, 1976, p. 63: eerste aankoop in 1932, verwerving rest in 1934).

Intermezzo: andere buitenplaatsen te Muiderberg

Hoewel diverse bronnen verschillende buitenplaatsen in Muiderberg noemen, zich daarbij hoofdzakelijk baserend op het onderzoek van Sierksma, bevatten deze amper aanwijzingen over de ligging van die buitenplaatsen. De meeste buitenplaatsen zijn, net als Rustrijk, lang geleden gesloopt en – om het ingewikkeld te maken – vaak van naam gewijzigd. Op basis van de gegevens van Sierksma en de kaart van J. van Dom uit 1732, de kaart van P.A. Ketelaar uit 1769, alsmede de eerste kadastrale registratie uit 1832, is het evenwel mogelijk een hypothese te vormen over de locaties van deze buitenplaatsen.⁴³

⁴³ Hoogheemraadschap Amstel, Gooi en Vecht, toeg.nr. 80, *Beeldmateriaal rechtsvoorgangers AGV*, inv.nr. 145, [Polderkaart in kleur op perkament van het] *Heemraadschap aan de oostzijde [van de Vecht nabij Muiden en Weesp door landmeter J. van Dom te Weesp, 1732]*. (hierop zijn locaties aangeduid met het woord 'plaats' en is de buitenplaats 'Berg en Daal' vermeld); NA, toeg.nr. 4.OSK, inv.nr. H50-H50.10 (hierop zijn Rustrijk, Hofrust, Wisseloord en Voorberg vermeld); kadastraal minuutplan 1832.

3. Indicatie van de locaties van buitenplaatsen in Muiderberg. (Bron: SB4).

Legenda

A – Meent

B – Pastorie (gereformeerde gemeente)

C – School

D – Rechthuis (na 1792)

E – Joodse begraafplaats (Hoogduitse Joodse Natie, v.a. 1642)

F – Kerk

G – Nieuwe begraafplaats (Familie- of Lutherse begraafplaats, v.a. 1792)

1. Rustrijk, later Echobos, uitgebreid in westelijke richting (gesloopt 1815)

2. Hofrust, uitgebreid in noordwestelijke richting (gesloopt 1859)

3. 'Het Bosch', later Koggerbos, reeds in eerste helft achttiende eeuw overplaats van Hofrust

4. Voorberg (gesloopt 1774)

5. Krakenstein (?) (gesloopt ca. 1795, later boerderij Krakenstein resterend)

6. Kroonslot (?) (later boerderij Kroonslot resterend)

7. Jan Schoutens Tuyn, later Florisberg, later Berg en Daal, later Rustlust

8. Wisseloord (I) (gesloopt 1816)

9. Croonsloot (?)

10. Wisseloord (II), als samenvoeging van Wisseloord (I), Croonsloot en Berglust (gesloopt ca. 1908)

11. Berglust (gesloopt 1764)

12. Berghuizen (gesloopt 1851, later boerderij Berghuis resterend)

De echo als attractie

Het voormalige Rustrijk kreeg een nieuwe opleving aan het eind van de negentiende eeuw, toen Muiderberg zich ontwikkelde als badplaats.⁴⁴ De Gooische stoomtram droeg in belangrijke mate hieraan bij, aangezien deze vanaf 1881 het dorp goed bereikbaar maakte voor bezoekers uit Amsterdam en Het Gooi en op hoogtijdagen wel vijfduizend dagjesmensen naar Muiderberg vervoerde.⁴⁵ Zo groeide Muiderberg aan het begin van de twintigste eeuw uit tot één van de belangrijkste badplaatsen – het ‘Scheveningen van Amsterdam’, met meerdere strandpaviljoens, aanlegsteigers waar roeibootjes werden verhuurd, een historische kerktoeren die als uitkijktoren werd ingezet en een in 1886 gebouwd badhotel.

Ook de pachter van het voormalige Rustrijk zag zijn kans schoon en zette de reputatie van de ‘bewonderenswaardige echo’ in om bezoekers aan te trekken en toegangsgeld te vragen. En met succes, want toen de keizerin van Oostenrijk, beter bekend als Sisi, in 1884 een bezoek aan Muiderberg bracht, was ook zij toevoerder van de ‘echo’.⁴⁶ In 1886 werd bij de ‘echo’ een doolhof aangelegd met daarbij ‘een schilderachtig gebouwtje’ waarin een in (bijen)was uitgevoerde illustratie van het kindersprookje ‘de schoone slaapster’ was geplaatst.⁴⁷

Toen de crisis in de jaren dertig uitbrak, was het bezoekersaantal reeds teruggelopen en werd het terrein door de gemeente Muiden aangekocht, om kap van het ‘natuurschoon’ te voorkomen en het als publieke bestemming te behouden.⁴⁸ Werkverschaffing werd ingezet om het bos op te knappen en onder begeleiding van de Gooise tuinarchitect D.F. Tersteeg (1876-1942) werd in 1932 een nieuw doolhof gerealiseerd naast de ‘echo’.⁴⁹ In de jaren zeventig werd het bos wederom opgeschoond, nu met dank aan lokale initiatieven, waaronder van comité Oud-Muiderberg.⁵⁰ Voortaan werd gesproken over het ‘Echobos’ en de prominente plek die buitenplaatsen in Muiderberg innamen, raakte geleidelijk in de vergetelheid.

⁴⁴ Zie diverse krantenartikelen, onder meer: *Algemeen Handelsblad*, 15 april 1882; *Algemeen Handelsblad*, 21 juli 1882; *Het nieuws van den dag : kleine courant*, 24-07-1883.

⁴⁵ Wikipedia, https://nl.wikipedia.org/wiki/Gooische_Stoomtram, geraadpleegd 19 augustus 2015; Muiderberg, een reis door de tijd, <http://www.freewebs.com/muiderberg/>, geraadpleegd 19 augustus 2015; Dichtbij, <http://www.dichtbij.nl/t-gooi/regionaal-nieuws/artikel/3560282/> (Paul Smit, *Uit de oude doos 43. Badplaats Muiderberg*, 2014), geraadpleegd 19 augustus 2015.

⁴⁶ *Het nieuws van den dag: kleine courant*, 13 mei 1884.

⁴⁷ *Algemeen Handelsblad*, 21 april 1886.

⁴⁸ Zie noot 42.

⁴⁹ Zie voor ontwerp: Wageningen Universiteit en Researchcentrum, Bibliotheek, Speciale Collecties, inv.nr. 29.075B.01, *Doolhof in het Echobosch te Muiderberg*, D.F. Tersteeg, 1932.

⁵⁰ SSAN, toegangsnummer 086, *Collectie Sierksma (Muiderberg)*: diverse krantenartikelen (ca. 1967-1982), aantekeningen en kopieën van publicaties.

Maar het is helemaal geen echo!

Het is enigszins paradoxaal dat de hooggewaardeerde echo, waaraan het Echobos haar naam te danken heeft, feitelijk geen echo betreft, maar een akoestisch effect door de halfronde muur.⁵¹ Door de vorm van de muur wordt hetgeen gesproken wordt door de ene persoon, enkele meters verderop door de andere persoon op versterkte wijze gehoord. Het geluid lijkt dan echter uit de grond en niet van de nabij staande spreker te komen.⁵² Het attractieve aspect van een ‘geheimzinnige echo’ doet vermoeden dat voorgenoemd verschijnsel tot mythische hoogte is opgehemeld, gezien het profijt dat verkopende eigenaar en recreatief uitbater bij dit uitzonderlijk fenomeen hadden. Het zou zelfs een ‘toverstern’ uit ‘onderaardse ruimten’ betreffen, die al in 1613 door P.C. Hooft beschreven zou zijn in zijn treurspel over de moord op Floris V te Muiderberg.⁵³ De muur zou volgens overlevering in latere instantie zijn gebouwd om het effect te versterken.⁵⁴

Vanuit de tuinaanleg is het echter veel logischer dat de halfronde muur als een exedra-vormige beëindiging van de tuin heeft gediend en het akoestisch effect een toevallig gevolg van de zuivere boogvorm betreft. De tekening en beschrijving in Martinet (1779) duiden op een toenmalig gebruik rondom de muur als nuts- en siertuin, die beplant was met wijnranken en leifruit en met daarvoor een waaivormig aspergebed.⁵⁵ Ook de meer aannemelijke verklaring dat de echo door tuinlieden van de heer Homoet in 1729 zou zijn ontdekt tijdens het verwijderen van een ligusterhaag, wijst op een samenhang tussen tuinaanleg en de aanwezigheid van de muur.⁵⁶ Er kan dus gesteld worden dat de muur bovenal een zeldzaam tuinelement betreft, dat uiteindelijk in een recreatieve context terecht is gekomen. En, zo zou men kunnen stellen, is vanwege dit tuinelement de plaats gered van verdere afbraak en tot op de dag van vandaag als restant van een buitenplaats herkenbaar. Hoewel de buitenplaats Rustrijk het zwijgen is opgelegd, zijn we door deze ‘echo’ nog lang niet uitgesproken over het Echobos...

⁵¹ Zie de negentiende-eeuwse natuurkundige verhandelingen: Buys, 1812; Logeman, 1882. Ook zou in de jaren tachtig van de twintigste eeuw onderzoek zijn gedaan door de Utrechtse hoogleraar J.J. Geluk en door de TU Delft (1986) (Sierksma, 1988, p. 178-179).

⁵² Zie noot 1. Het geluid lijkt uit de grond te komen doordat de muur enigszins scheef staat (Logeman, 1882, p. 16-33).

⁵³ Zie noot 1.

⁵⁴ Zie: Oneindig Noord-Holland, <http://www.oneindignoordholland.nl/nl-NL/verhaal/5270/huizen-van-stand>, geraadpleegd 2014; http://www.beleven.org/sagen/muiden/info/de_echo_van_muiderberg.html, geraadpleegd 2014; *Algemeen Handelsblad*, 21 juli 1882; P.C. Hooft, *Geeraerd van Velsen*, Amsterdam 1613.

⁵⁵ Martinet, 1779, p. 374-375; Martinet, 1789, p. 378-379.

⁵⁶ Martinet, 1789, p. 380.